

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC
SOLUTIONS
YURIDIK TERMINLAR TARJIMASIDA EKVIVALENTLIKKA
ERISHISH

Farhod Eliboyev

TDSHU mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. *Maqola tarjimashunoslikdagi ekvivalentlik tushunchasini yuridik terminlar tarjimasi kontekstida o'rganadi. V.N. Komissarovning ekvivalentlik darajalari modeli va funksional yondashuv asosida huquqiy matnlar tarjimasi qiyinchiliklari tahlil etiladi. Yuridik tarjima huquqiy tizimlar farqlari, semantik va pragmatik moslikni talab etishi ta'kidlanadi. Ekvivalentlikka erishishda kompensatsiya usullari va tarjimonning huquqiy bilimlari muhimligi ko'rib chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *ekvivalentlik, yuridik tarjima, yuridik terminlar, funksional yondashuv, huquqiy tizimlar farqlari, semantik moslik, pragmatik moslik, kompensatsiya usullari.*

Ekvivalentlik tushunchasi tarjimaning fundamental xususiyatlaridan biri bo'lib, zamonaviy tarjimashunoslikda asosiy o'rinni egallaydi. Tarjima nazariyasida ekvivalentlikni ta'riflash va tahlil qilish bo'yicha turli xil nazariy yondashuvlar mavjud bo'lib, ulardan eng keng qo'llaniladigani V.N. Komissarov⁸ tomonidan taklif etilgan ekvivalentlik bosqichlari modeli hisoblanadi. Ushbu modelga asosan, tarjima jarayonida asl matn va tarjima qilinayotgan matnning ma'lum lingvistik va semantik darajalari o'rtasida moslik munosabatlari shakllantiriladi. Asl va tarjima qilinayotgan matnlaridagi semantik birliklar ushbu darajalarning barchasida yoki faqat ayrim qismlarida o'zaro mos kelishi mumkin. V.N. Komissarovning fikricha⁹, tarjima ekvivalentligining eng yuqori bosqichi pragmatik daraja bo'lib, bu jarayon tarjimaning samaradorligi va aniqligini ta'minlaydi. V.S. Vinogradovning fikricha, "ekvivalentlik asl va tarjima matnlarida mavjud bo'lgan mazmuniy, semantik, stilistik hamda funksional-kommunikativ axborotning nisbiy tengligini saqlashni nazarda tutadi"¹⁰.

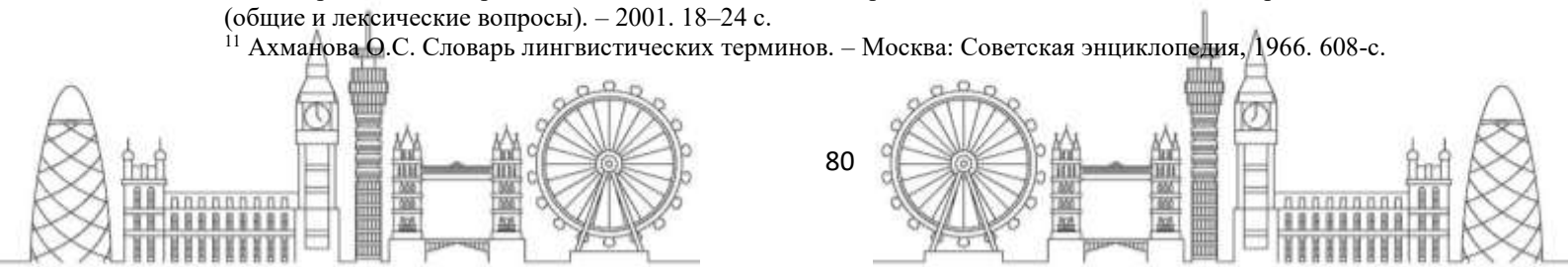
"Ekvivalent (ingl. equivalent) - funksional jihatdan boshqa nutq birligiga mos keladigan va u bajaradigan kommunikativ vazifani to'liq yoki qisman amalga oshira oladigan nutq birligidir"¹¹. Asl matn va uning tarjimasi orasidagi ekvivalentlik, birinchi navbatda, uzatilayotgan axborotni biri xil tushunish, shuningdek, ma'lumotni qabul qiluvchining idrok etish jarayonini ham intellektual, ham emotsional jihatdan qamrab olishda namoyon bo'ladi. Matnning mazmuni nafaqat to'g'ridan-to'g'ri ifodalangan shaklda, balki bilvosita taqdim etilishi ham mumkin, bu esa tarjima jarayonida qo'shimcha murakkabliklarni

⁸ Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. – Москва: Высш. шк., 1990. 253-с.

⁹ Комиссаров В.Н. Общая теория перевода. Проблемы переводоведения в освещении зарубежных ученых. М.: ЧеРо, 1999. 136-с.

¹⁰ Виноградов В.С. – Проблема эквивалентности и тип переводимого текста // Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). – 2001. 18–24 с.

¹¹ Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – Москва: Советская энциклопедия, 1966. 608-с.

keltirib chiqaradi. Tarjimaning ekvivalentlik darajasi, bundan tashqari, manba matnning yaratilish konteksti va tarjima qilinayotgan til muhitidagi qo'llanilish shartlariga ham bog'liq bo'lib, bu omillar uning pragmatik samaradorligini belgilaydi.

Bunday yondashuv ekvivalentlik tushunchasining murakkab va ko'p qirrali tabiatini ta'kidlaydi, chunki u semantik, strukturaviy, funksional, kommunikativ, pragmatik, janr-stilistik hamda boshqa matn parametrlarini o'z ichiga oladi. Ushbu parametrlarning barchasi tarjima jarayonida saqlab qolinishi zarur, ammo ularni qayta tiklash darajasi matnning o'ziga xos turi, shuningdek, tarjima shartlari (masalan, vaqt cheklovi yoki maqsadli auditoriya talablari) va usullariga qarab farq qilishi mumkin. Ayniqsa, yuridik matnlarda bu ekvivalentlik huquqiy oqibatlarining aniqligini ta'minlash uchun muhim bo'lib, masalan, shartnomalarda kichik noaniqliklar xalqaro nizolarga sabab bo'lishi mumkin. Natijada, tarjimon nafaqat lingvistik, balki kontekstual va huquqiy jihatlarni ham hisobga olishi lozim, bu esa tarjima nazariyasining amaliy jihatini yanada boyitadi.

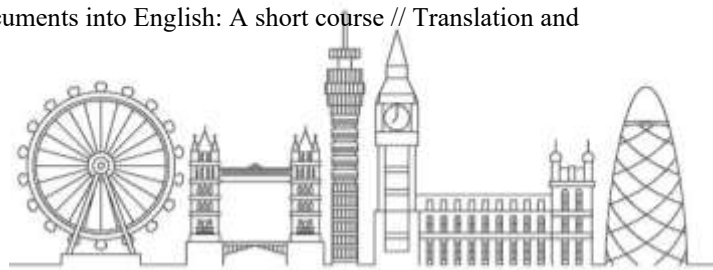
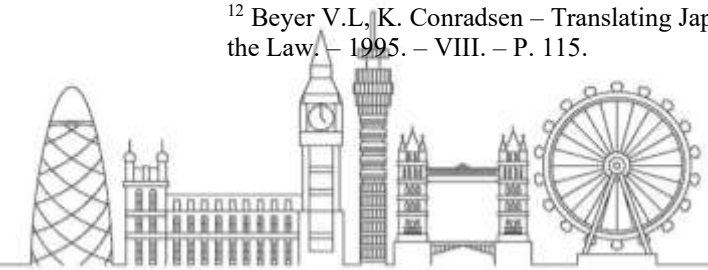
Yuridik tarjima faoliyatining asosiy yo'nalishlari qatoriga qonunchilik aktlari va me'yoriy hujjatlar, intellektual mulk materiallari, patentlar, tashkilotning ta'sisiy hujjatlari, shartnomalar va kelishuvlar, guvohlarning bayonotlari, apostil va notarial tasdiqlangan aktlar, litsenziyalar, ro'yxatga olish hujjatlari, ishonchnomalar, shuningdek, mutaxassislik xulosalari va boshqa rasmiy turdagi hujjatlarning tarjimalari kiradi. Yuridik tarjima jarayonida, odatda, rasmiy hujjatlarni davlat tilida yoki tegishli yurisdiksiya tillarida taqdim etish majburiyati mavjud bo'ladi.

Ko'pincha tarjima faqat hujjatning asl nusxasi yoki qonuniy tartibda tasdiqlangan nusxasi mavjud bo'lgandagina huquqiy kuchga ega va ekvivalent deb qabul qilinadi. Yuridik hujjatlarni tarjima qilish jarayoni va qoidalari har bir davlatda turlicha bo'ladi, chunki har bir huquqiy tizim o'ziga xos xususiyatlarga ega va o'sha jamiyatning milliy madaniyati bilan chambarchas bog'langan holda shakllangan. "Huquq tili shu jamiyatning huquqiy ongida shunchalik chuqur joylashganki, bu yerda nafaqat matnning o'zi, balki uning ortidagi huquqiy tizimning ham tarjimasini haqida so'z yuritish mumkin"¹².

Huquqiy tushunchalarning yana bir muhim o'ziga xos xususiyati ularning matnlararo bog'liqlikligi hisoblanadi. Ya'ni, bu tushunchalar o'z ma'nosini mustaqil ravishda emas, balki boshqa matnlar, qonun hujjatlari, sud amaliyoti va huquqiy manbalarga doimiy murojaat qilish orqali shakllantiradi va mustahkamlaydi. Shu sababli, turli huquqiy tizimlarda bir xil nomdagi huquqiy faktlar, huquqiy holatlar yoki huquqiy oqibatlar to'plami deyarli hech qachon to'liq mos kelmaydi. Natijada, manba tilidagi huquqiy termin va tarjima qilinayotgan tildagi unga mos keladigan atama bir xil semantik-pragmatik yuklamaga, ya'ni aynan bir xil huquqiy mazmun, oqibatlar va amaliy natijalarni ifodalashga ega bo'lishi juda kamdan-kam uchraydigan holatdir.

Boshqacha qilib aytganda, huquqiy terminlarning "to'g'ri" tarjimasini nafaqat so'zlarning leksik ekvivalentini topish, balki ular orqali ifodalanayotgan huquqiy munosabatlar

¹² Beyer V.L., K. Conradsen – Translating Japanese legal documents into English: A short course // Translation and the Law. – 1995. – VIII. – P. 115.

tizimini, shu jumladan milliy huquqiy madaniyat va sud amaliyotidagi farqlarni hisobga olgan holda moslashtirishni talab etadi.

Funksional yondashuv tarjimonning asosiy e'tiborini so'zma-so'z tarjima qilishdan ko'ra, pragmatik maqsadga - matnning yangi til va madaniy muhitda, maqsadli auditoriya oldida bajarishi lozim bo'lgan asosiy vazifaga (funksiyaga) qaratishdan iboratdir. Bu yondashuvda tarjima natijasi asl matnning shakli va tuzilishiga emas, balki uning amaliy maqsadi, huquqiy ta'siri va qo'llanilish kontekstiga mos kelishiga qaratiladi.

Huquqiy hujjatlar tarjimasi misolida bu yondashuv quyidagicha namoyon bo'ladi: tarjimon asl hujjatning aniq ma'nosini va huquqiy kuchini (ya'ni uning majburiyati, huquqiy oqibatlari va talqin qilinishini) iloji boricha saqlab qolishga intiladi. Biroq, turli huquqiy tizimlar o'rtasidagi farqlar tufayli ba'zida bu ma'no va kuchini saqlash uchun matnni maqsadli mamlakatning qonunchiligi va huquqiy amaliyotiga moslashtirish talab etiladi. Masalan, bir tizimdagi huquqiy institut yoki atama ikkinchi tizimda to'g'ridan-to'g'ri ekvivalenti bo'lmasa, tarjimon unga yaqin funktsional mos keladigan variantni tanlaydi yoki zarur tushuntirishlar qo'shadi, shunda tarjima qabul qiluvchi tomon uchun huquqiy jihatdan pragmatic jihatdan bir xil ta'sir ko'rsatadi.

Funksional yondashuv butun matn darajasida samarali bo'lsa-da, alohida terminlarda uni qo'llash imkoniyatlari sezilarli darajada cheklanadi. Bunday vaziyatlarda ekvivalentlik darajasini baholashda qo'shimcha mezonlarga, avvalo atamaning pragmatik ishlatilish kontekstiga tayanish zarur bo'ladi. Chunki atamaning haqiqiy ma'nosi ham, u bajaradigan huquqiy vazifasi ham faqat muayyan kontekst ichida to'liq namoyon bo'ladi.

Yuridik sohadagi tarjimada funksional ekvivalentlardan foydalanishni yanada qiyinlashtiruvchi omillardan biri - maqsadli huquqiy tizimni va tarjima qabul qiluvchisini aniq belgilashning murakkabligidir. Natijada, bir til oilasiga mansub tillar o'rtasida tarjima qilish odatda jiddiy muammolarni keltirib chiqarmaydi. Biroq, aksincha yo'nalishda - masalan, boshqa tillardan ingliz tiliga tarjima qilish - bir qancha qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Bu yerda tarjima qaysi auditoriya uchun mo'ljallanganligi haqidagi savol muhim ahamiyat kasb etadi. Tarjima ingliz tili ona tili bo'lmagan, balki "lingua franca" - (Lingva franka (lotincha: Lingua Franca) - ona tillari boshqa bo'lgan odamlar o'rtasida muloqot qilish uchun ishlatiladigan til yoki dialektdir¹³) sifatida xizmat qiluvchi, cheklangan tarqalishdagi tillarda yozilgan hujjatlarga kirishni ta'minlash uchun mo'ljallangan bo'lishi mumkin - bunday holda u noma'lum Yevropa auditoriyasi uchun tayyorlanadi, bu esa tarjimon oldida qo'shimcha moslashtirish talablarini qo'yadi.

Umuman olganda, yuridik sohadagi tarjimada pragmatik va funksional yondashuvni qo'llash nafaqat til farqlarini, balki huquqiy tizimlarning o'ziga xosligi, madaniy kontekst va maqsadli foydalanuvchining huquqiy madaniyatini ham hisobga olishni talab etadi.

Yuridik matnni tarjima qilishda ekvivalentlikka erishish faqat matnning o'ziga emas, balki undan ancha kengroq kontekstni qamrab oladi. Bu jarayon tarjimondan nafaqat

¹³ <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

yuqori lingvistik malaka, balki yetarlicha chuqur madaniy va huquqiy bilimlarni ham talab etadi.

Odatda, haqiqiy ekvivalent tarjimaga erishish uchun tarjimon quyidagi usullardan foydalanadi:

- asl matnning semantik mazmunini to'liq va aniq yetkazish imkonini beruvchi turli til ichidagi kompensatsiya usullari (masalan, sinonimik qayta ifodalash, tushuntirish qo'shimchalari, atama ichidagi aniqlovchi so'z birikmalarini kengaytirish yoki qisqartirish);

- zarur bo'lganda tildan tashqari (ekstralingvistik) kompensatsiya mexanizmlari (huquqiy tushuntirishlar, izohlar, maqsadli huquqiy tizimdagi mos institutlarga ishora qilish, qonun hujjatlari yoki sud amaliyotiga havolalar kiritish va h.k.).

Bunday yondashuv huquqiy tarjimada shunchaki so'zlar almashinuvi emas, balki bir huquqiy tizimdan kelib chiqqan mazmunni boshqa huquqiy tizim va madaniy muhitda pragmatik jihatdan bir xil (yoki imkon qadar yaqin) huquqiy ta'sir va ma'noga ega qilib qayta yaratish jarayoni ekanligini ko'rsatadi. Shu sababli, huquqiy tarjimon nafaqat ikki tilni mukammal bilishi, balki ikkala huquqiy tizimning o'ziga xos xususiyatlari, terminologik tuzilishi, huquqiy mantiqi va madaniy asoslarini ham yetarlicha chuqur tushunishi lozim bo'ladi.

Manba matni va tarjima qilinayotgan til matni o'rtasida to'la huquqiy ekvivalentlikka erishish doimiy ravishda murakkab va ko'p o'lchovli muammodira. Tarjima jarayoni nafaqat huquqiy hodisalarning aniq mazmunini saqlashi, balki har bir huquqiy kategoriya va institutning o'ziga xos semantikasini, shuningdek, asl matnning ichki mantiqiy tuzilishi va kontekstual bog'lanishlarini yangi huquqiy muhitda to'g'ri ifodalashi talab etiladi.

Shu sababli, yuridik matnlar tarjimasi uchun samarali strategiya ishlab chiqish quyidagi asosiy shartlarni o'z ichiga oladi:

- Tarjimonning yuqori darajadagi lingvistik malakasi bilan bir qatorda, ikkala huquqiy tizimning madaniy va huquqiy xususiyatlarini chuqur tushunish va qiyosiy tahlil qilish qobiliyati;

- Tarjima natijasida mazmunning maksimal aniqligi, to'liqligi va huquqiy kuchining saqlanishini ta'minlash.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. - М.: Советская энциклопедия, 1966. 608-с.
2. Beyer V.L., Conradsen K. Translating Japanese legal documents into English: A short course // Translation and the Law. - 1995. - Vol. VIII. 145-178 p.
3. Виноградов В.С. Перевод: Общие и лексические вопросы: учеб. пособие. - М., 2004. 224-с.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

4. Виноградов В.С. Проблема эквивалентности и тип переводимого текста // Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). - 2001. 18-24 с.
5. Комиссаров В.Н. Общая теория перевода. Проблемы переводоведения в освещении зарубежных ученых. - М.: ЧеРо, 1999. 136-с.
6. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. - М.: Высшая школа, 1990. 253-с.
7. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура. - М., 2009. 256-с.
8. Пиголкин А.С. Язык закона. - М.: Юридическая литература, 1990. 192-с.
9. Википедия. Свободная энциклопедия. - URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (дата обращения: 05.02.2026).

